DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh41825>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 18.02.2020
Kabul Tarihi: 23.04.2020
On-line Yayın: 30.04.2020

Article Type: Research article
Submitted: 18.02.2020
Accepted: 23.04.2020
Published Online: 30.04.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Akın, F. (2020). Osmanlı Siyaset Düşüncesi Çerçevesinde Anonim Bir Nasihatnamenin Değerlendirilmesi. *Journal of History School*, 45, 735-757.

**OSMANLI SİYASET DÜŞÜNCESİ ÇERÇEVESİNDE ANONİM
BİR NASİHATNAMENİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Fatma AKIN¹

Öz

Osmanlı Devleti siyaset düşüncesi, devlet idaresi ile ilgili XVI. yüzyıldan itibaren kaleme alınan eserler üzerinden değerlendirilebilmektedir. Bu nedenle devlet ve siyaset üzerine yazılan eserlerin detaylı kritiklerinin yapılması, Osmanlı siyasi düşüncesinin niteliklerinin tartışılması ve dönemsel değişimlerin ortaya çıkarılması bakımından önem arz etmektedir. Bu bağlamda makalede İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde T6108 koduyla bulunan bir yazma eserin içerisinde yer alan ve daha önce değerlendirilmesi yapılmamış olan anonim bir nasihatname Osmanlı siyaset düşüncesi çerçevesinde ele alınmaktadır. Böylece Osmanlı devlet düşüncesi çalışmalarına katkı sağlanması hedeflenmektedir. Tarihi ve müellifi belli olmayan bu eserin, Osmanlı siyaset düşüncesine katkı sağlaması amacıyla yöntemsel olarak, eserde savunulan görüşler ve ileri sürülen fikirler mevcut Osmanlı siyaset düşüncesi literatürü çerçevesinde ele alınmıştır. Bununla birlikte temel problem nasihatnamenin değerlendirilmesinin, tarihinin ve müellifinin bilinmesiyle alakalı olmasıdır. Nasihatnamenin hem içeriğinden hem de yazma eserin başında yer alan bazı ipuçlarından hareketle müellif ve tarihlendirme ile ilgili bazı tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır. Eserin II. Mahmud döneminde üç ay sadrazamlık yapmış olan Abdullah Paşa'ya ait olma ihtimali ise nasihatnamenin önemini artırmaktadır. Öyle ki Lütfi Paşa'nın Asafname'sinden sonra bir sadrazam tarafından yazılan ikinci bir siyasetname olma özelliği ve önemine sahip olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Nasihatname, Siyaset düşüncesi, Devlet, Yazma eser, Abdullah Paşa.

¹ Arş. Gör. Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, fatmaakin@hitit.edu.tr, Orcid: 0000 0001 6649 2026.

An Evaluation of an Anonymous Book of Advices within the Framework of Ottoman Political Thought

Abstract

The political thought in the Ottoman Empire can be interpreted over the works on state administration composed as of the sixteenth century to onwards. For this reason, a detailed critique of the books written on state and political affairs is important for the discussion of the attributes of Ottoman political thought and discovering the periodical changes. In this study, a Book of Advices, which was included in a manuscript coded T6108 available in Istanbul University Library, and which has not yet been interpreted were evaluated within the framework of Ottoman political thought. So, it is aimed that the text of this Book of Advices will contribute into the studies on Ottoman political thought. In this sense this work which is undated and anonymous, for contribute to Ottoman political thought procedurally, the ideas suggested and advocated in the Book of Advices were evaluated within the framework of Ottoman political thought. However, main problem in the evaluating of the Book of Advices related to its date' and author's unknown. For this reason, it has been made some predictions about the author and date from both the contents of the Book of Advices and the clues which contained in the beginning of the manuscript. The possibility of that the book's belonging to Abdullah Paşa, who served as grand vizier for three months at the time Mahmud II, increases the importance of Book of Advice. In this case, it has the feature and importance of being a second political treatise written by a grand vizier after Lütü Pasha's Asafname.

Keywords: Book of Advices, Political thought, State, Manuscript, Abdullah Pasha.

GİRİŞ

Tarihin neredeyse her döneminde fikir adamları tarafından devletlerin nasıl bir siyaset izlemesi gerektiğini belirten, halkın sıkıntılarını dile getiren ve bu anlamda hükümdarı ve devlet idarecilerini uyaran siyasetnameler yazılmıştır (Levend, 1963, s. 167; Uğur, 1992, s. 7-12). Osmanlı Devlet'inde bu anlamda ilk eserler Arapça ve Farsçadan tercümeler şeklinde kendisini göstermiş, İbn-i Kabus'un Kabusname adlı eseri Farsça'dan II. Murad'ın emriyle Mercimek Ahmed tarafından tercüme edilirken, Gazali'nin Tıbrü'l-mesbuk fi nasihati'l-müluk adlı eseri Rüstem Paşa aracılığıyla çevrilmiş ve Kanuni Sultan Süleyman'a takdim edilmiştir. Bunların yanında Kanuni'nin veziri Lütü Paşa tarafından kaleme alınan Asafname ile ilk telif eserler yazılmaya başlamıştır. Sonraki yıllarda ise devletin idari ve sosyo-ekonomik yapısında görülen değişimlere paralel olarak eserlerin sayısı giderek artmıştır (Öz, 2013, s. 19).

Osmanlı Devlet'inde XVI. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan siyaset eserlerinde devlet ve toplum teşkilatında görülen değişim ve dönüşüm "olumsuz" olarak nitelendirilmiş, Kanuni Sultan Süleyman veya Yavuz Sultan Selim

Osmanlı Siyaset Düşüncesi Çerçevesinde Anonim Bir Nasihatnamenin
Değerlendirilmesi

dönemleri “altın çağ” olarak nitelendirilerek buna geri dönüş çağrısı yapılmıştır. Bu tespitlerden sonra bozulmanın sebepleri, idarenin en tepesinde yaşanan nizamsızlık, kanun-ı kadimin terk edilmesi, rüşvetin yaygınlaşması ve mansıbın ehline verilmemesi, hazinenin dengesinin korunamaması olarak sıralanmıştır. Ardından altın çağa dönüş için bazı nasihatlerde bulunulmuştur ki, padişahın devlet işleriyle doğrudan ilgilenmesi, kanun-ı kadime uygun hareket edilmesi, mansıpların ehline verilmesi, halka zulüm edilmemesi ve adaletle ülkenin yönetilmesi bunlar arasındadır (Öz, 2013, s. 99).

Bu minvalde kaleme alınan Osmanlı siyaset eserlerinin devlet düşüncesi anlamında önemli birer kaynak olduğu bilinmektedir (Kafadar, 2001, s. 25-27). Siyasetnamelerle ilgili yapılan çalışmalar ise matbu eserler üzerinden yapılmakta yazma eserlere çok daha az yer verilmektedir. Ayrıca Osmanlı siyaset düşüncesinin tarihi XIV. ile XV. yüzyıllara temellendirilmiş ve çoğunlukla XVIII. yüzyıla kadar olan eserler üzerinde çalışmalar yapılmıştır. İncelemelerde ise siyasetname türü eserlere daha çok Osmanlı siyasi tarihinin kaynakları olarak yaklaşıldığından soyut bilgiler veren eserler arka planda kalmıştır. (Yılmaz, 2003, s. 284). Bu anlamda ele alınan eserin matbu eserlerden ziyade bir yazma eser olması sebebiyle bahsedilen boşluğu önemli oranda dolduracağı düşünülmektedir. Diğer yandan makalenin konusunu teşkil eden siyasetnamenin tarih olarak II. Mahmud dönemiyle ilişkilendirilmesi XIX. yüzyıla ait bir siyasetnamenin çözümlenmesi bakımından Osmanlı siyaset düşüncesinin kırılma noktasının hemen öncesine denk gelmesi eserin önemini artırmaktadır. Tüm bunların ötesinde siyasi tarih ile ilgili bilgileri ihtiva etmenin tam aksine tamamen soyut bilgiler taşıması da eserin bir diğer artısıdır. Eser kendi türü içerisinde değerlendirildiğinde geleneksel siyasetname literatürüyle benzer şekilde müellifin kanun-ı kadime dönüşü vurguladı görülmektedir. Bununla birlikte müellifin Avrupa’dan askeri teknolojinin alınması yönünde tavsiyelerde bulunması da dikkat çekicidir. Bu anlamıyla Osmanlı siyaset düşüncesinin araştırılması ve yorumlanmasında birinci el kaynaklardan olan siyasetname yazınında geçiş döneminde yer almakta olduğundan dönemin siyaset düşüncesini yansıtmaya dolayısıyla önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Müellifinin ve tarihinin belli olmadığı eserin zulm ve adalet ile Padişah’ın kudretini konu alan kısa bir parçası Rhoads Murphey tarafından 1540 tarihli Yasakname ve 1595’te çıkarılan Adaletname ile karşılaştırılmıştır. Siyasetnamenin tarihini Murphey, eserin baş kısımlarında Abdullah Paşa’nın sadarete atanmasıyla ilgili yer alan hatt-ı hümayundan hareketle 1822 olarak ele almıştır. Murphey burada XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla bir köprü kurarak Osmanlı devlet yapısı ve iyi idarenin temel yapı taşlarının benzer minvalde

yüzyıllarca devam ettiğini ileri sürmüştür (Murphey, 2013, s. 35-46). Bunun dışında eser özel olarak bir değerlendirmeye tabi tutulmamıştır.

Dolayısıyla hem eserin muhteva ve dönem olarak önemli olması hem de daha önce bir değerlendirilmeye tabi tutulmaması nedeniyle hem tarihlendirme hem de müellif olarak kritik edilmesi, içeriğinin değerlendirilmesi siyasetnamenin hakkının teslim edilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu amaçla ele alınan makalede eserin içeriği, Osmanlı siyaset düşüncesi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bununla birlikte siyasetnamenin müellifinin kaydedilmemiş olması ama eserin başında II. Mahmud döneminde üç aylık sadrazamlık görevinde bulunan Abdullah Paşa'nın İstanbul'a davetini içeren bir yazının bulunması, ayrıca müellifin devlet işleyişine olan hâkimiyeti, geçmiş dönemlerdeki siyasetnameler hakkındaki bilgisi ve eserin fiziksel özellikleri onun sıradan bir kimse tarafından yazılmadığına işaret etmektedir. Tüm bunlar ise eserin Abdullah Paşa'ya ait olabileceğini akla getirmektedir. Şu durumda eserin önemi daha da artmaktadır ki Lütü Paşa'dan sonra bir vezir tarafından kaleme alınan ikinci bir siyasetname olma özelliğine sahip olacaktır. Tüm bunlar çerçevesinde yöntem olarak eserin içeriğinden bazı ipuçları yakalanmaya çalışılırken ayrı zamanda Abdullah Paşa'nın hayatı ve muhallefâtı incelenmiştir. Böylece Osmanlı siyasi düşüncesi çalışmalarına katkı sunması amaçlanmıştır.

Nasihatname

Nasihat içerikli eserler, daha çok adab-ı muaşeret kitapları olarak tertip edilmekle birlikte XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devlet'inde kaleme alınan nasihatnameler devlet ve yönetim sorunlarının yer aldığı siyaset eserleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın veziri Lütü Paşa'nın vezirlikten alınmasından sonra kaleme aldığı Asafnamesi bu anlamda başlangıcı teşkil etmektedir. Özellikle idari yapı içerisinde bulunanlara nasihatler etmek ve önerilerde bulunmak maksadıyla yazılmıştır (Kütükoğlu, 1991). Kuşkusuz bu anlamda en çığır açıcı eser ise XVII. yüzyılda kaleme alınan Koçi Bey Risalesidir. Kötü gidişata engel olmak için idarecileri uyarmak amacıyla yazdığı telhislerden oluşan risalesinde devletteki bozulmayı sosyal, iktisadi ve idari açıdan ele almış, yöneticilere somut önerilerde bulunmuştur (Koçi Bey Risalesi, 2008). XVIII. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise devletin içerisinde bulunduğu durum farklı bir yöne doğru evrilmişti. II. Viyana kuşatması, akabinde meydana gelen değişimler, savaşların kaybedilmeye başlanması ve toprak kayıpları Osmanlı aydınlarını Padişah'a nasihatlere yöneltti. Bu ise siyasetname düşüncesinde yeni bir kapının aralanması demektir. Şöyle ki artık gelenekçi yaklaşımda olduğu gibi kanun-ı kadime dönüşün yanında Batının örnek alınması

Osmanlı Siyaset Düşüncesi Çerçevesinde Anonim Bir Nasihatnamenin
Değerlendirilmesi

gerektiği düşüncesi siyasetnamelerde yerini almıştı. Bu anlamda vezirlere ve devlet idarecilerine yol göstermek maksadıyla yazılan Defterdar Sarı Mehmet Paşa tarafından yazılan Nesayih'ül-Vüzera Ve'l-Ümera adlı eseri batının bazı konulardaki üstünlüğüne dikkat çekmektedir (Defterdar Sarı Mehmet Paşa, 1969). İlerleyen dönemlerde İbrahim Müteferrika tarafından kaleme alınan Usûlü'l-Hikem Fî Nizami'l-Ümem'i batıdan özellikle askeri teknolojinin alınması konusunda önerilerde bulunmuştur (Ünsal, 2018).

XIX. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise artık siyasetname türü eserler kısa manzumeler şeklinde kaleme alınmaya başlamıştır (Pala, 2006, s. 409). Ele alınan eser de önceki yüzyıllara kıyasen kısaca yazılmıştır. Türüne bakıldığında, son kısmında yazılmış olan “padişah-ı âlem olanlara lazım olan her ne ise zihn-i acizanemizin ayırdığı kadar yazılmıştır ve riyasızca tahrir edilmiştir, mütalaa olunursa çok faide hâsıl olur” ifadesinden padişahlara hitaben yazılmış bir nasihatname olduğu anlaşılmaktadır. Ancak müellif, eserinde çoğunlukla padişaha nasihatler etmekle birlikte ıslahat tekliflerinden de geri durmamıştır. Nitekim Osmanlı ordusunun yenilmesinin sebeplerini her ne kadar padişahla ve tepeden başlayan bir bozulmada arasa da, Kuran-ı Kerim'den bir ayet naklederek düşmanda olan harp aletlerinin alınması gerektiğini savunmuştur. Bu anlamıyla ıslahat tekliflerinde bulunan bir nasihatname özelliği sergilemektedir.

Bir yazma eserin içerisinde yer alan nasihatname, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Yazma Eser koleksiyonunda “Padişahlara Te'mit ve Hatt-ı Hümayun” başlığı ve 6108 demirbaş numarası ile bulunmaktadır. 215x125mm ebatında, 13 satır şeklindedir. Eseri iki kısma ayırmak mümkündür ilk 12 varağı Kütahya valisi Abdullah Paşa'nın sadarete davetini içeren ve padişahın çeşitli konularda muhtemeldir ona gönderdiği hatt-ı hümayunlardan oluşmaktadır. Ardından 13-29 arası varaklar boş olup nasihatname, 30. varakta besmele ile başlamaktadır. Eserdeki numaralandırmaya göre 30-41 arasında yer alan nasihatname 12 varaktır. Nasihatnamenin bulunduğu aralıktan sonra numaralandırılmamış olarak yaklaşık 35 boş varak bulunmaktadır.

Eser bordo renk ve zerendud ile çerçevelenmek suretiyle süslenen kapaklar arasındadır. Yazılı kısma geçmeden evvel, yazma eserler literatüründeki karşılığı ile kapaktan sonra bir vikâye varacağı bırakılmıştır (Bilgin, 2013, s. 369-373). Dış cilt ve içeriğinde herhangi bir yıpranma bulunmamaktadır. Dolayısıyla muntazam olarak günümüze ulaştığı, iyi muhafaza edildiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan yaprakların özellikle boş sayfalarından anlaşıldığı kadarıyla mistar çekmek suretiyle satır çizgilerinin belirlenip yazının üzerine yazıldığı görülmektedir. Daha sonra yazıları içine alan ve bir cetvelkeş tarafından çizildiği tahmin edilen

oldukça düzgün ve intizamlı bir şekilde çerçeve yapılmış, çerçevenin çizgileri altın yaldızla doldurulmuştur.

Nasihatname, büyük oranda siyah mürekkep kullanılarak yazılmış olup nasihatnamenin içerisinde sadece yarım satır kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Bunun dışında eserin ilk sayfalarında yer alan hatt-ı hümayunlarda başlıklar kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Mürekkeplerde herhangi bir solma veya kararırma söz konusu değildir. Ancak çok az da olsa oksitlenmeden olsa-gerek mürekkep, yaprağın öteki yüzüne geçmiştir. Bunların yanında eserin yazısı oldukça okunaklı olup rik'a yazı ile yazılmış, yer yer kırık nesih türü de bulunmakta olup nasihatname kısmında hareke kullanılmıştır. Eserin herhangi bir sayfasına veya satırına sonradan ekleme yapılmamıştır. Sadece bir yerinde "olsa" olduğu tahmin edilen bir kelimenin eksik yazılması dışında anlam ve dilbilgisi açısından bir sorun olmayıp eser, oldukça intizamlı bir şekilde kaleme alınmıştır.

Bununla birlikte nasihatname, belirgin bir şekilde bölümlere ayrılmamakta, dualarla kesilerek kendi içerisinde üç kısım ve bir sonuçtan oluştuğu anlaşılmaktadır. Her bölümün sonunda padişah ve devlet için dua edilmektedir. Birinci kısımda, padişahın vasıfları, halk ile olan ilişkisi ile yapması gerekenler üzerinde durulurken, ikinci kısımda padişahın vezirler ve sadrazamlarla olan münasebetleri, zulüm ve adalet kavramları yine padişahın görevleriyle alakalı bir biçimde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise diğer kısımlardan farklı olarak memlekette hâkim olan fesat ve kargaşanın sebepleri sıralanmıştır. Sonuç bölümü olarak nitelendirilebilecek kısımda ise müellif, eseri neden kaleme aldığını belirtmekte ve son kez padişah olacak kimselere tavsiyelerde bulunmaktadır.

Osmanlı siyasetname literatürü yazarları, birbirlerinden etkilendiklerinden genel olarak benzer kalıp ve üslupları kullandıkları bilinmektedir. Özellikle ayet, hadis, atasözleri veya kısa hikâyelerle anlatılmak istenilen aktarılmaktaydı. Buna paralel olarak çalışmanın konusu olan nasihatnamede de kısa hikâyeler, ayet ve hadisler sık sık kullanılmıştır. Bunun dışında oldukça okunaklı ve anlaşılır bir Türkçe kullanılmıştır. Ancak anlam açısından eserde bazı konular hakkında tekrarlar bulunmaktadır. Örneğin mansıpların ehline verilmesine ilk sayfada değinilirken aynı konuya yirmi sekizinci sayfada da değinilmektedir. Benzer şekilde ahiret inancına olan vurgu genel olarak metnin birkaç yerinde işlenmektedir. Bunun yanında eserde bazı konularda çelişkiler de söz konusudur. Örneğin, padişahı etrafındaki kişilerin kendi hırs ve heveslerini gerçekleştirmek için kandırabileceklerini, şayet aldanırsa memleketin harap olacağını dile getirerek Padişah'ın aldanmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak bir taraftan da "halife-i resul-i ekrem olan Padişah mürüvvet suretinde aldanır yoksa

Osmanlı Siyaset Düşüncesi Çerçevesinde Anonim Bir Nasihatnamenin
Değerlendirilmesi

hakikatte aldanmaz zira emr-i bariyle peygamber postunda oturur” diyerek kendisiyle çelişmektedir.

Diğer yandan Osmanlı bürokrasisinin kaleminden çıkan nasihatname türü eserler İslami düşünce ekollerinden beslenmeleri yanında kendine özgü farklılıklar da barındırmaktaydılar. Bunlardan en çok kullanılanlarından birisi yaşadıkları dönemin tahlilini önceki dönemlere atıfla yapmalarıdır. Bu dönemler, eserden esere değişmekle birlikte çoğunlukla Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim veya Kanuni Sultan Süleyman olmaktadır (Özvar, 1999, s. 140). Çalışmaya konu olan eserde her ne kadar harp aletlerinin batıdan alınması gerektiği vurgulanmış olsa da Kanuni dönemine sık sık atıf yapılmaktadır. Kanuni’nin özellikle seferlere kendisinin iştirak etmesini, ordunun o dönemde güçlü olmasından dolayı Beç kalesinin alınmasından övgüyle bahsetmektedir. Diğer taraftan geleneksel literatürden farklı olarak Osmangazi’ye de atıf yaparak Osmanlı Devlet’inin bunca vilayeti almasını onun ülkeyi adaletle yönetmesine, rüşvet ve ricaya başvurmamasına bağlamaktadır.

Nasihatname türü eserler, çoğunlukla “adab-ı salatin” yani sultanların nasıl davranması gerektiği ile “adab-ı kavanin”, kanunlar ve kurallarla ilgili eserlerdir. Çoğunlukla da tarihsel bir olayı vermekten ziyade nasıl davranılmalı/nasıl yapılmalı yönünde kılavuz niteliğindedirler. Bu bağlamda sadece yazıldığı dönemin sultanları için değil genel olarak idarenin en tepesinde bulunacak kişiler için yazılmaktadırlar (Rıfa’at Ali Abou-El-Haj, 2000, s. 56-57). Padişahlarla ilgili sunulan fikirler ise genellikle İslam devletlerinde hâkim olan devlet düzenini yansıtmaktadır. Öyle ki Osmanlı Devlet’inde sultan, eski Türk ve İslam devletlerinde olduğu gibi tebaasının hem bu dünyada hem de ahirette refahını sağlamakla görevli olup tebaa da padişaha mutlak bir itaat sağlamakla mükelleftir. Sultan, bunun için halkın refahının temeli olan adaleti sağlamalıdır. Adalet ise zulmün ortadan kaldırılmasıyla mümkündür. Bu bağlamda İslam devletlerinde reaya sürü mesabesindeyken padişah da bunu idare etmekle görevli çoban hükmündedir (İnalcık, 1958, s. 68-79). Ele alınan nasihatnamenin sonunda da “Padişah-ı âlem olanlara lazım olan her ne ise zihn-i acizanemizin ayırdığı kadar yazılmıştır ve riyasızca tahrir olunmuştur.” ifadesiyle belirtildiği üzere eser, padişahlara nasihat etmek amacıyla kaleme alınmıştır. Bu nedenle de çoğunlukla padişah üzerinde durulmakta ve benzer önerilerde bulunmaktadır.

Müellife göre hükümdarın temel görevi, Allah ve Peygamberin emrettiğini uygulayıp yasak ettiğinden kaçınmalıdır. Reayayı gözetip üzerlerinden zulmü uzak tutmalıdır. Padişahlar, beş vakit namazını kılmalı, Allah ve Resulüne duada olmalıdır. Kendisine sadık bir vezir ve şeyhülislam bulmalıdır. Rüşvet ile mansıp vermekten kaçınmalı ve mansıbı ehline vermelidir. Padişah özellikle sıklıkla

okuyup yazmalı, kendisinden önce atalarının ülkeyi nasıl yönettiğini bilmelidir. Çünkü yazara göre, Padişahın kimseye muhtaç olmadan ülke yönetimi ile ilgili kararları verebilmesi bol bol okumasına bağlıdır. Bunun dışında padişah, haftada iki defa divan edip halkın davalarını dinlemeli, ihkak-ı hak² etmeli, her işi vezirlere bırakmamalıdır. Padişah olanları güzel sözlerle kandırırlar, aldanmamak padişahların temel görevlerindendir. Bu nedenle hükümdar kendisinden istenilen şeylerin fayda ve zararları üzerinde düşünmeli, işlerinde acele etmemelidir. Daima hükümet işlerini düşünmeli, zevk ve sefadan uzak durmalı, fukarayı gözetmelidir. Padişah kadınların sözlerinden kaçınmalıdır, onların isteklerini düşünmeden ve mülhaza etmeden uygulamamalıdır. Padişah demek, tüm ehl-i İslam'ın ona biat etmesi yani sen bizim padişahımızsın, cümlemiz senin itaatindeyiz, eğer şer-i şerife ve senin hilafına hareket edersek bizi katl eyle demektir. Neticede ise padişah, bir ülkenin yönetiminde elzemdır. Bir bahçeye çeşit çeşit çiçek dikilse her gün suyu verilip yabancı otları temizlenmediğinde nasıl o bahçeyi ot basar ise Devlet-i Aliyye-i Osmani gibi bir devletin de düşmanı çok olduğundan padişah devlet işleriyle ilgilenmediği zaman ülke harap olur.

Bozulmanın sebepleri ise siyasetnamelerde çoğunlukla en tepeden başlatılmakta, bu bazen padişah bazen de veziriazam olmaktadır. Nasihatnamede ise “çobansız koyunu kurt yer” sözüyle de ifade edildiği üzere sorumluluk çoğunlukla padişahı toplanmaktadır. Örneğin, müellife göre, padişah, validesi veya karındaşlarının ricasıyla bir işe müsaade ettiği takdirde şeyhülislamın ve sadrazamın da benzer şekilde rüşvet alarak iş görmesine kızmamak lazımdır. Diğer taraftan siyasetname literatüründe işlenen diğer bir konu olan zulüm kavramı da padişaha bağlanmaktadır. Buna göre, padişah vezirlere zulüm ile davranırsa onlar da halka aynı şekilde karşılık verirlerdi. Nihayetinde devletteki ve toplumdaki fesadın temeli zabitanın ihmalinden kaynaklanmakta, bu ihmal ise padişahı zuhur etmektedir. Öyle ki padişah işlerle ilgilenmeyip zevkine baktığında herkes zevke duçar olur, zevk akçe ile mümkündür. Akçe ise zulüm ile toplanır, bunun gittikçe artması ise âlemin fesada karışmasıyla sonuçlanmaktadır.

Müellif, ayet, hadis ve atasözlerine sıkça atıflarda bulunarak padişahların adaletli olması ve zulümden uzak durması gerektiğini anlatırken çoğunlukla ahiret inancına vurgu yapmıştır. Özellikle padişahın bir kişinin sözüyle hareket ederek suçsuz birisini azletmesi veya siyaseten katletmesinin hesabını “ol adamı katle müstehaktır dediler onun için katl ettim günahı var ise bana söyleyenler çeksin” demekle veremeyeceğini belirtmektedir. Başka bir ifadesinde, “dünyanın

² Hakkının teslim edilmesi.

Osmanlı Siyaset Düşüncesi Çerçevesinde Anonim Bir Nasihatnamenin Değerlendirilmesi

fani ahiretin baki” olduğunu vurgulayarak kıyamet gününde Padişah olan kimsenin ettiği zulüm ve uyguladığı adalet ile Allah’a vereceği hesabın farkında olması gerektiğini söylemektedir. Ahiret inancı ile ele alınan durum Koçi Bey ile oldukça benzerlik göstermektedir ki buna göre, seferlerde ordunun yenilmesinin, reaya ve berayanın ayaklar altında kalmasının hesabının ahiret gününde padişahın sorulacağı beyan edilmektedir (Koçi Bey Risalesi, 2008, s. 83-86).

Eserde Osmanlı Devlet’ine neden zeval geldiği, nizam-ı âlemin nasıl bozulduğu noktasında “mukaddema nizam-ı devlet-i Osmaniye’ye gelen noksan ve rabitasına dair risalede güzel yazmıştır.” şeklindeki ifadesiyle önceden yazılan bir risaleye atıfta bulunmaktadır ki; bu Sultan IV. Murad ve I. İbrahim’e devlet yönetimindeki bozukluklar ve alınması gereken tedbirler hakkında sunulan Koçi Bey Risalesi olmalıdır. Diğer yandan geriye gidişin sebeplerini kendisi de çeşitli örnekler üzerinden dile getirmiştir. Buna göre, ülkeye gelen huzursuzlukların ve Osmanlı ordusunun girdiği savaşlarda mağlup olmasının başlıca sebebi zulümdü. Öyle ki bir ülkede zulüm varsa o devletin ordusunun bozulup girdiği savaşları kaybetmesi normaldir. Bu bağlamda zulümün anlamı oldukça geniş bir çerçevede ele alınırken zulümün başlangıcı Padişah’a bağlanmıştır. Örneğin, Padişah’ın kabahati olmayan birisini başkalarının sözüyle araştırmadan katletmesi devleti temelinden sarsan en büyük zulümlerden birisidir. Yine Padişah’ın işlere bakmayıp zevke düşmesi akçe demek olduğu gibi bunun yolu da zulümden geçmektedir. Zulümün karşısına ise adalet olgusu yerleştirilmektedir. Bir padişahın herkesin hakkını vermesi, işleri şer’e uygun şekilde yapması, başkalarının sözleriyle hareket etmemesi ve haramdan geri dönmesiyle adaletin yerini bulacağını ifade etmektedir. Hatta padişahın bir saat bu şekilde ülkeyi adaletle yönetmesinin yetmiş yıl ibadet etmekten daha faziletli olduğu görüşündedir. Bozulmanın bu sebepleri yanında ülkeye gelen fesadın nedenlerini daha somut olarak şu şekilde sıralamıştır; bir konu ile ilgili birden fazla hatt-ı hümayun gönderilmesi, tecrübesiz kimselerin ve kadınların sözüyle hareket edilmesi, akıllı noksan kişiyle sohbet, sefere çıkmak gerektiğinde hazinenin ve ordunun durumunun iyice gözden geçirilmemesidir.

Nasihatnamenin Müellifi ve Tarihi Hakkında Bazı Tespitler

Eserin müellifi ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Yazar kendisi ile ilgili metin içerisinde sadece “bizler her birimiz derebeyi, kapu kethüdasıyız” şeklinde genel bir ifade kullanmıştır. Bununla birlikte eserin müellifi ile ilgili çeşitli tahminlerin yürütülebilmesi mümkündür. Öncelikle nasihatnamenin bulunduğu yazmanın baş kısımlarında Abdullah Paşa’nın sadarete atanmasına

dair ve çeşitli konularda padişahın vezirine yazdığı hatt-ı hümayunların bulunması eserin onunla alakalı olabileceğini akla getirmektedir. Baş kısımda ismi geçen Abdullah Paşa, Deli veya Bostancıbaşı olarak da bilinen Hamdullah Paşa ile aynı kişi olmalıdır. Abdullah Paşa, 1809'da Bostancıbaşı olmuş, 1815'de bu görevinden azledilerek 1816'da sipahiler ağalığına atanmıştır. 1819'da donanmayı itaat altına alması için vezir rütbesiyle kaptanıderya yapılmıştır. Bu görevinde başarılı olduysa da 1821'de azledilerek Kütahya ve Karahisar-ı Sahip mutasarrıflığı ile İstanbul muhafızlığına tayin edilmiştir (Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi cilt 1, 2008). 1822'de Halet Efendi'nin azledilmesi üzerine sadrazamın değiştirilmesi uygun görülerek Hacı Salih Paşa'nın yerine Abdullah Paşa sadrazam olmuştur (BCA, TS.MA.E, 154/10). Fakat Abdullah Paşa'nın sadareti uzun sürmemiş, 1823'te azledilerek yerine Silahdar Ali Paşa geçmiştir (Tarih-i Cevdet, Cilt 12, 1301, s. 64-65). Dolayısıyla dört aylık kısa bir sadareti sonrasında sebepsiz yere azledilmiş görülmektedir.

Hem bu durum göz önüne alındığında hem de nasihatname türü eserlerin Osmanlı devlet yönetimi ile ilgili önemli kaynaklar olmaları yanında aslında hepsinin yazılmasının özel bir sebebi olduğu dikkate alındığında ve bazen gücünü kaybeden kişilerin sesi olduğu (Abou-El-Haj, 2000, s. 59-61) düşünüldüğünde ele alınan nasihatnamenin Abdullah Paşa'ya ait olması ihtimal dahilindedir. Baş tarafta yer alan sadrazamlığa davetine ilişkin hatt-ı hümayun, ardından eserin içeriğinde veziriazamların sebepsiz yere azledilmemesi, Padişah'ın vezir değiştireceği zaman ani bir karar vermektense bununla ilgili birkaç ay düşünmesi, atamayı istediği kişiyi bir müddet gözlemlemesi şeklindeki görüşler de onun dört ay sonra sebepsiz yere azledildiği hesaba katıldığında eserin ona ait olması ihtimalini güçlendirmektedir.

Diğer yandan Abdullah Paşa sadrazamlıktan azledildikten sonra Mart 1823'te İznik'e gönderilmiştir (BCA, HAT. 1561/75)³. Paşa kısa bir süre sonra burada vefaat etmiştir. Bunun üzerine muhalefatının düzenlenmesi gündeme geldiğinde, İznik mütesellimi Hüseyin Bey, Paşa'nın borcunun çok olması sebebiyle hem muhalefatın hem de borcun defterdar tarafından ayrıntılı olarak çıkarılması istemiştir (BCA, HAT, 518/25298). Mehmet Emin Ağa tarafından Paşa'nın borç ve muhalefatı düzenlenmiştir. Buna göre, Paşa'nın darbhane-i amire ve başka yerlere bir hayli borcunun olduğu tespit edilmiş ve detaylı bir muhalefat düzenlenmemiştir. Daha çok para eden şeyler muhalefata konu edilmiş, diğerleri "eşya-yı mevcudesi" şeklinde genel bir ifadeyle yazılmıştır (BCA, C.ML. 41/1886, 8 Şaban 1239, 8 Nisan 1824). Bu nedenle defter eğer

³ Azlinden sonra İznik'e gitmesi emredilmiş, Paşa, oraya vardıktan sonra İznik'e ulaştığına dair bilgi vermiştir.

Osmanlı Siyaset Düşüncesi Çerçevesinde Anonim Bir Nasihatnamenin
Değerlendirilmesi

kendisine aitse muhalefattan bunun tespit edilmesi mümkün olamamıştır ki zaten eşyalarının da büyük kısmı satılarak borçlarına sayılmıştır.

Şu durumda kesin olmamakla birlikte nasihatnamenin Abdullah Paşa tarafından yazıldığı varsayıldığında eseri, Lütfi Paşa'nın Asafnamesi'nden sonra sadrazamlık mevkiinde bulunmuş olan bir kimse tarafından kaleme alınan ikinci bir nasihatname olarak değerlendirmek gereklidir. Asafname ile benzer şekilde, ele alınan nasihatnamenin Abdullah Paşa'nın azlinden sonra kaleme alınmış olması muhtemeldir. Çünkü müellif, Padişah'ın vezirleri sebepsiz yere azletmemesi gerektiği görüşünü ısrarla savunmaktadır. Diğer taraftan Asafname'de Padişah ile vezirler arasında kimsenin girmemesi gerektiği ve ikisi arasındaki söyleşi ve görüşmelerin herhangi birisine bahsedilmemesi hususunda yapılan vurguları (Kütükoğlu, 1991, s. 6 vd), ele alınan nasihatnamede de görmek mümkündür. Eserin özellikle ikinci bölümünde padişah ve vezir ile şeyhülislam arasında kimsenin müdahil olmaması gerektiği örnek ve hikâyelerle açıklanmıştır. Bununla birlikte Lütfi Paşa eserinde vezirler, seferler, hazine ve reaya ile ilgili geniş bilgiler vermektedir. Ele alınan nasihatnamede tüm bu konulara değinilmekle birlikte daha çok padişah olanlara nasihatler sıralanmıştır.

İkinci bir ihtimal ise eserin Abdullah Paşa'ya ait olmadığıdır ki bu ihtimali destekleyecek veri ise yine eserin içeriğinde geçen “paşa kapısından bir telhis gelip falan adam iyi adamdır ve falan fenadır ve falanı mansıb-ı riyasette ve falanı azl babında emir şekvetlü padişahımandır deyü yazarlar. Padişah-ı cihan dahi esna-yı sohbette yanında olan nüdemasına söyler ma-heza nüdema ile şeyhülislam ve vezirin sözü bir olmakla hemen münasiptir ve böyle olmak layıktır derler. Ama padişah düşünüp bunlar bana bu sureti hayırlı dediler lakin birden bire aldanmak olmaz deyip her ne ise o işi bir iki gün bırakıp aslından tedarik ve tecrübe eylediği sadık adamlardan sual edip güzelce tashih etmedikçe umurunda al'ed-devam acele caiz değildir.” ifadesi padişahın vezirlere sorgusuz sualsiz güvenmemesi, düşünmesi, sadık adamlarına da danışması gerektiğini belirtmesi müellifin bir vezir olmayabileceğini düşündürmektedir. Diğer taraftan “paşa kapısı” tabirinin yerini XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Bab-ı Ali'nin aldığı düşünüldüğünde 1820'lerde yazılan bir eserde bu ifadenin kullanılması eserin Abdullah Paşa'nın atanmasından çok daha önceki yıllarda yazılmış olabileceğini, buna bağlı olarak nasihatnamenin de Abdullah Paşa'ya ait olmama ihtimalini güçlendirmektedir. Bu durumda ise müellif ile ilgili okumuş-yazmış bir kimse olduğu, tarihi bildiği, kendisinden önceki risale, nasihatname ve siyasetname türü eserleri okuduğu ve bu eseri bilinçli bir şekilde kaleme aldığını, ayrıca devlet işleyişini de iyi bildiğini söylemek gereklidir. Eserin dış cildi,

yazının bu denli düzenli ve muntazam yazılması da yine eserin yazarının kalem erbabı olduğunu göstermektedir.

Nasihatname ile ilgili en önemli sorunlardan bir tanesi de başında veya sonunda herhangi bir tarihin yer almayışıdır. Bu tür eserlerin tarihleri çoğunlukla içerisinde verdikleri dönemin olaylarıyla da tespit edilebilmektedir. Ancak eser ağırlıklı olarak padişaha nasihatleri içermekte, somut hiçbir olay vermemektedir. Tek verdiği tarihi kayıt, padişahın işleri kendisinin devralmasıyla ilgili olarak Anadolu ve Rumeli’de var olan zulmü, sadece padişahın engelleyebileceğini belirtmesidir. Nasihatnamenin küçük bir bölümünü kullanan Rhoads Murphey, eserin baş kısımlarında yer alan Kütahya valisi Abdullah Paşa’nın vezir olarak atandığına dair hatt-ı hümayundan hareketle, tarih olarak 1822 olabileceği tahmininde bulunmuştur (Murphey, 2013, s. 45). Bununla birlikte nasihatnamenin içerisinde geçen “paşa kapısı”⁴ tabirinin yerini XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Bab-ı Ali ifadesinin almaya başladığı düşünüldüğünde, eğer eser XIX. yüzyılda yazılmışsa müellifin sadrazamı ifade ederken neden “paşa kapısı” terimini kullandığına şüpheyile yaklaşmak gereklidir.

Bunların ötesinde eseri, tam tarihi bilinmemekle birlikte içeriğinden hareketle geleneksel ıslahat literatürü ile çağdaş gelişmeler arasında bir yerde konumlandırmak mümkündür. Şöyle ki, Hasan Kâfi el-Akhisari’nin XVII. yüzyılda kaleme aldığı Usulül-hikem fi Nizami’l-âlem adlı eseri, geleneksel Osmanlı siyasetname mantığından farklı olarak ilk defa yeni harp aletlerinin düşmana sağladığı faydadan bahsederek Osmanlı ordusunun bu konuda ihmal edildiği üzerinde durmuştur (İpşirli, 1979-80, s. 243). Bu ilk tespitten sonra İbrahim Müteferrika tarafından harp teknolojisindeki gelişmeler ve Osmanlı ordusunun dönüştürülmesi fikri ortaya atılmıştır (Ünsal, 2018, s. 14). XVIII. yüzyıl ile birlikte ise kanun-ı kadime dönülmesi ve çözümün bu noktada toplanması anlayışının yanında III. Selim’e sunulan layihalarda yenilikçi fikirler de ortaya atılmaya başlamıştır (Öz, 2013, s. 99). Dolayısıyla çalışmanın konusunu teşkil eden nasihatnameyi de hem geleneksel yanlarının hem de özellikle harp teknolojisi alanında yenilikçi fikirlerinden dolayı bahsedilen bu iki anlayış arasına oturtmak mümkündür.

SONUÇ

Çalışmanın konusunu teşkil eden anonim nasihatnamenin değerlendirilmesi neticesinde hem eserin dönemi ve müellifi hem de siyasetname

⁴ “paşa kapısından bir telhis gelip falan adam iyi adamdır ve falan fenadır ve falanı mansıb-ı riyasette ve falanı azl babında şevketlü padişahımdır.”

Osmanlı Siyaset Düşüncesi Çerçevesinde Anonim Bir Nasihatnamenin
Değerlendirilmesi

literatürü içerisindeki yeri ve önemi hakkında bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Öncelikle nasihatnamenin içerisinde bulunduğu yazma eserin baş kısımlarında Abdullah Paşa'nın sadrazam olarak atanmasıyla ilgili olan yazılar, nasihatnamenin muhtemelen XIX. yüzyılın başlarında kaleme alındığını göstermektedir. Müellifinin ise devletin işleyişine ve tarihi bilgilere olan hâkimiyeti göz önüne alındığında devlet kademesinde birisi olduğu, eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Şu durumda eserin Abdullah Paşa'ya ait olabileceği en yakın ihtimal olarak durmaktadır. Buradan hareketle defter eğer Abdullah Paşa'ya aitse muhalefatından bir kanıt ulaşılabileceği düşünülerek Osmanlı Arşivinden Paşa'nın muhalefatı temin edilmiştir. Ancak çok genel bir şekilde tutulmuş olan muhalefatta Abdullah Paşa'nın sadece evleri konu edilmiş, diğer eşyaları “eşya-yı saire” şeklinde geçirilmiştir. Dolayısıyla buradan kesin kanıtlara ulaşamamakla birlikte defterin “eşya-yı saire” içerisinde yer almış olması muhtemel olduğundan nasihatnamenin Abdullah Paşa'ya ait olduğu ihtimali bir kenarda durmaktadır.

Öte yandan nasihatname, geleneksel Osmanlı siyasetnameleri ile benzer şekilde kanun-ı kadime dönüşü devletin içerisinde bulunduğu durumdan bir çıkış olarak görmektedir. Bununla birlikte kötü gidişattan tek kurtuluş yolu bu değildir. Özellikle askeri sahada, Avrupa'nın örnek alınması gerektiği, bu bağlamda da top ve humbaranın geliştirilmesi nasihat edilmektedir. Eser bu açıdan düşünüldüğünde de geleneksel siyasetname yapısı ile modernleşmenin benimsendiği erken modern dönem içerisinde yer almaktadır.

Bismillahirrahmanirrahim

20a. Evvelân padişâh olanlara daimâ Allah ve Resûlulâh'ın emri her ne ise yani emr ettiğine imtisâl ve nehy ettiğinden kaçınmak ve mülâhaza itmek üzerine farzdır zirâ dünyâda olan ehl-i İslâm ve reaya cümlesi koyun gibi olup padişâhlar çoban gibidir hükmünde olan İbadûllahı görüp ve gözedüb üzerlerinden zulmü def" edib gîce ve gündüz yârabbî ben bir kulum bu kadar Müslüman ve reayaya beni padişâh eyledin beni bunların yanında hacîl etme deydü beş vakit namazı âdâb ve şart-ı şurutuyla edâ ittikten sonra niyâzda ve hırka-ı resûlde derûnî duada olup ve umur-ı şer'îyyesini bir Şeyhülislama ve umur-ı kanuni bir sadık vezir bulup ana ısmarlayıp **20b.** onlar dahi ricâl ve ulemâyı rica ve rüşvet ile mansub etmeyip lâyıkı olanı kullanub filan rica eyledi ve rüşvet virdi mansub oldu dirler ise gayet fena olur hatır için devleti harâb itmek lâyıık değildir meselâ bir adamın haremine bir başka adem baksa ol harem sahibi razı olur mu cümle ehli İslâm elinden geldiği kadar haremîni nâ-mahremden sakınmağa sâi gayret ettiği gibi bu Devlet-

i Aliye dahi padişahların haremi mesâbesinde olmakla ibâdullahı adâlet ile ve üzerlerinden zûlmü gidermekle ve mansıbı ehline vermekle ve zalimin hakkından gelmekle ve şer'î şerife inkiyâd idüp Allahdan imdâd talep iderek devleti gözetmek lâzımdır bizim dinimiz büyüktür ve bu Devlet-i âli osman şer'î şerife bağlanmış olmağla zevâl yoktur **21a**. kıyâmete dek bakidir ancak padişâhlar yazup ve okuyup ve tarihleri birer birer okuyup benden evvel ecdâdım ne asıl iş gördü ve ocakları ne asıl yaptı ve sefere ne asıl götürdü ve asker padişahı ne asıl sevdi ve bu kadar vilayeti ne asıl aldı cümlesini bilmek lazımdır zirâ padişâhlar memleketsiz olmaz memleket reayasız olmaz reaya padişâhsız olmaz eğer padişâh zûlm-ü vücûd ile vezirleri kullanır ise onlar dahi saire zûlm ederler âlem harâb olup ve küffâr memleketimizi alır ve İslâm memleketine derebeyleri müstevlî olup bir iş görülmez olur zirâ ulemâ ve kibâr rüşvet alır her işi padişâha güzel söylerler fenâsını örterler ve ricâ suretinden efendim şöyle olsa güzel olur **21b**. Dedikte padişâh-ı âlem birkaç gün düşünüp ricâ eyledikleri her ne ise iyisini ve kötüsünü fikr itmek lazımdır meselâ sadrazamı azl idüb yerine gayrı vezir komak murâd olundukta hiç olmazsa üç ay kadar zaman arayup izleyüp azl olunacak vezirin yerine gelecek vezir dahi eyü olmalı amma gaibi Allah bilür lâkin elden geldiği kadar sai lazımdır sonra hüdâya emanet eylemek gerek zirâ memâlik-i osmâniyye cesîm olup büyük memlekettir yedi iklimde eli vardır ve her yerde dindâr ve sâdık birer vezire muhtaçtır bu cihân küfür ile yıkılmaz zûlm ile yıkılır ve bu devlet din-i Muhammedî üzeredir adl ve dâr ve zûlmü sedd itmek ile güzel olur âli osman efendilerimizin ecdâdı osmangâzi hazretleri bu kadar vilâyetleri ve kal'aları askeri İslâm ile feth eyledi rüşvet ve akçe ve hediye ve peşkeş ve ricâ ve şefâat ve falan bu âdeme eyi deyü diye kullanmadı **22a**. Padişahların kuvveti bir fakiri gani etmek ve gani olanı fakir etmek zahirde elinden gelir amma Allah-ı teâlinin izni olursa bunları bu mahalle gelince yazmaktan murâdımız padişâh-ı âlem olanları güzel söz söyleyerek aldattırlar aldanmamak üzerine vâcibdir zirâ aslı olmayan iftirayı ederler padişâh ol saat gazaba gelir ise sonra nâdim olur ve bîçâre âdem katl olur ahrette huzûr-ı bârîde ne cevâp virir padişâh dirse ol adamı katle müstehaktır didiler anın için katl ettim günâhı var ise bana söyleyenler çeksin demekle hâlâs olunmaz gereği gibi tashîh idüb filhakîka şer'en katle müstehak ise ol adamın katli câizdir ibtidâ padişâha lâzım olan dindâr ve Müslüman rüşvet almaz ve hizmetkârını kayırmaz bir şeyhülislâm ve bir vezir ve iki kazasker **22b**. bulmak ve eğer bulur ise onları resm üzere yılda bir kere azl itmek kazaskerlere âdet olmuştur amma veziri bir kabâhati zuhur etmedikçe azl etmek câiz değildir ve Rumeli ve Anadolu'da olan zûlmü kaldırmak ve bu zûlmün kaldırılması himmet-i padişâh ile olur eğer bizlere kalur ise vay hâle zirâ bizler her birimiz derebeyi, kapu kethüdâsıyız, akçe tatludur padişâh sormadıktan sonra bizler dahi bir taraftan akçe alırız memleket harâb olduğunu kimse kayırmaz işte âlem zûlmle vîrân olur anın için her ne tarafa sefer

olsa ehl-i İslâm mağlûb olur ve beyt'ül-mâl nâfile yere telef olur bir iş görülmez reaya kâfirleri arasında rezil olunur bu hususların cümlesi padişâhların kendi zevkine bakub ibâdullahı görüb ve gözetmediğinden olur zirâ çobansız **23a.** koyunu kurt yer meşhûrdur bir bağçeye envâ'ı dürlü çiçek dikilse eğer ol bağçe her gün su virilüb yabânî otları çıkarub bakılır ise elbetde ol bağçe güzel olub eğer bakılmaz ise yabânî ot basar ol nâzenin çiçekler bir işe yaramadığı gibi bu devlet-i âli osman gibi bir nâzik devlet dahi dünyâda misli olmayub ve düşmanı çok olmağla padişâh kendi zevkine bakub devletini hıfz etmediği surette düşman fırsat bulur birer birer memleketleri alur gavurlar yüze çıkar ehl-i İslâm ayak altında kalur padişâha inkisâr ederler gerçi zâhirde duâ iderler amma kalpleri ile etmezler cihan harâba bâis olur padişâh dahi rahat edemez allah-u azim'üş-şan hazretleri bu devlet-i aliyyeyi cemi' kazadan ve afâttan ve düşman şerrinden **23b.** masûn ve mahfûz idüb nesl-i ali osman efendilerimizin ömr-i şeriflerini efzûn ve saye-i hümvâye-i devletlerinde ehl-i islâm ve cümle fukara kullarını asûde ve merhamet ve şefaatterinden gâlip eyleye amîn bî hürmet-i habîb ve resûl'ül-sakaleyn

Yukarıda yazdığım gibi padişâh-ı âlem ile vezir ve şeyhülislâm arasına kimse karışmak olmaz bu devlete her kim hıyânet eyledi ise âkıbeti hayr olmadı amma bunda dahi düşüncek yer vardır eğer padişâh dirse ki validem ve karındâşım ricâ eyledi hatırları kalmasun deyû müsâade ittim dinür ise o zaman şeyhülislâm ve sadrazam mesrûr olur zirâ padişâhın bunlara müsâadesiyle anlar dahi güzel güzel rüşvet alır ve kanûn-ı şer'e muhâlif iş görürler padişâh gazab eylese ol-vakit cevabında **24a.** yalnız biz almadık şuraya buraya şu kadar akçe virdik dirler padişâh bu hususta siyâset eylese yani adam öldürse gadr etmiş olur zira ibtidâ kendi akrabasına müsâade eyledi ânın için bizde aldık dirler bâ-husûs padişâhların Allahtan ve peygamberden gayrı kimesneye ihtiyaçları yoktur bu dünyâda cümlemiz padişâha muhtâcız cümlemiz vesâyelerinde rahat üzereyiz bunları yazmaktan murâdımız padişâh olanlar her umûrunda fîkr idüp her kim olur ise olsun bir şey söyledikleri vakit bizden i'timâd etmeyüb ol maddeyi düşünüp encâmında zuhur edecek fâide ve zararı mülâhaza idüb anâ göre hareket olsa güzel olur Allah tevfik-i aliyyesin refik eyleye yüze gülücü düşmandan emin eyleye amîn **24b.** ve hîn-i iktizâda Rumeli ve Anadolu'da mühr-ü hümvâyûna şâyeste beş altı vezir bulunmak nitekim ecdâd-ı a'zâm-ı osmaniyyede bulunduğu gibi ve fukaranın haline merhamet etmek gerek selefde olduğu gibi padişâhlar her umûrunda acele etmeyüb aramak vâcibdir zirâ padişâhların bir saatte lisân ve kalemiyle ve emrile bin adem öldürür eyi eyledim zan ider o ise münâfık sözüyle öldürdü kıyâmet gününde maktûl adem yarâbbî hakkımı hak eyle benim suçum yok iken katl eylediler didikte ne cevap vermeli meselâ şeyhülislâm ve sadrazam günâhı bizim ve sevâbı sizin didiler onun için öldürdüm dinür ise padişâha dahi

hazreti Allah ben seni kemâl-i azamet-i ulûhiyyetim ile habîbîm Muhammed Mustafa'ya dünyâda halîfe eyledim idi sen niçün umur-ı ehli İslâm ve reayayı gözetmedin de **25a.** zevkinde ve sefânda gün geçirdün benden havf etmedin ve peygamberden hicâb etmedin ve bu kadar adam katl eyledin cürmünü bilmedin deyû suâl ettikte ne cevâb virmeli dünya fânî ahiret bakîdir bu cihân süleymâna kalmadı ve kimseye kalmaz netice dünyada padişah cümle ibadûllahın hizmetkârıdır zevke ve sefâyâ sülûk etmek câiz değildir daimâ umurunu düşünüp fukarayı gözetmeli Sultan Süleymân hân hazretleri fukarayı hıfz etmek için ömr-ü ahir olunca seferden kalmadı bu dîn-i mübîn devletindir kâfir devleti değildir giceyi gündüze katub tarih ve edebe dair kitap okuyub her umûra aşînâ olmak lazımdır zirâ paşa kapusından bir telhîs gelüb falan adam eyü adamdır ve falan fenâdır ve falanı mansıb-i riyâsette ve falanı azl bâbında emir şevketlü padişahıdır **25b.** deyû yazarlar padişâh-ı cihân dahi esnâ-yı sohbetinde yanında olan nüdemâsına söyler ma'-hezâ nüdemâ ile şeyhülislâm ve vezirin sözü bir olmağla heman münasiptir ve böyle olmak lâyıktır dirler amma padişâh düşünüp bunlar bana bu sureti hayırlı didiler lakin birden bire aldanmak olmaz diyüb her ne ise o işi bir iki gün bırakub aslından tedarik ve tecrübe eylediği sâdık adamlardan suâl idüb güzelce tashih etmedikçe umurunda al'ed-devâm acele câ'iz değildir zirâ padişâhlar murâd eylediğini her zaman ider bâ-husûs nisâ tâ'ifesinin ricâsına mülâhaza ve düşünmedikçe müsâ'ade buyurmayalar daimâ Allah-ü tealîdan havf ve peygamberden hicâb idüb Allah'ın emrini tutup ve nehyinden kaçınıp ve hakkın rızasında olup dünyâda hükmünde olan reayasına zûlmü layık görmeyeler cümlesini evlâdım deyû gözedeler **26a.** evvelen padişâh demek ne dimektir padişâh şol şeydir ki bir adama cemî' ehli-i İslâmın bîat etmesiyledir bîat dîmek ma'nâsı sen bizim cümlemizin padişâhımızsın cümlemiz senin itâatindeyiz eğer şer'i şerife mugâyîr ve senin hilâfına bizim hareketimiz zuhûr idüb şer'en katle müstehak olanlarımızı katl eyle dimektir yoksa kabâhati olmayub nâ-hak yere nifâk sözüyle adam katl ettiği hâlde zûlm olur zirâ cenâb-ı Allah-ı Tealî ayet-i kerîmesinde buyurdu ki Allah ve mâ lizzâlimîne min ensâr deyû emr- buyurdu ma'nâsı budur ki zâlim için nusret yoktur yani gerek düşman-ı kâfir ve gerek sair düşmân zuhûr etse üzerine asker gönderilse mâdemki zûlm vardır düşmânın hakkından gelinmez asker bozulur amma bir adamın kabâhatî aşîkâr ve şer'en sâbit ve katle müstahak ola anın dahi katlinde **26b.** te'hîr etmek câ'iz değildir heman durmayıp katl eder ise tamam adalet etmiş olur adâlet ona dirler ki ibadûllahın hakkını hak etmek ve mazlûmun hakkını zâlimden alıvirmek ve hakk söze râzı olmak ve umur-ı nâsı ibtâl etmemek ve cümle umûrunu şer'e tatbîk itmek ve mizâca muvâfık ve hâtır için söz söyleyenlere i'tibâr etmemek ve harâm olan şey her ne ise rücû' etmek bunların cümlesi ile amel oldukda âdil padişâhdır dünyâ ve ahireti ma'mûr olur ibadûllahın hayır duâsına mazhar olur kâle resûllullah-i sallallahü aleyhi vessellem adlûsaatin hayrun min ibadeti

seb'ine senetün hadîs-i şerîfinin ma'nâsı budur ki bir padişâh bir saat adâlet eylese yetmiş yıl ibâdet etmekten eftaldır ve hayırlıdır deyû hadîsi sahîhdir bu cihânın fesâdı cümle zabıtânın ihmâlinden zuhûr eder **27a**. zabıtânın ihmâl etmesi padişâhtan zuhûr eder zirâ padişâh zevke bakıp umûruna bakmadıkça herkes zevke tayîn olur zevk didikleri akçe ile olur ve akçe zûlm ile olur ve zûlm ettikte âlem fesâda varır derebeyi başkaldırır fukara ayakaltında kalur padişâh fermânı yürümez olur bir mahalle sefer etmek iktiza etse iş görülmez olur zirâ padişahların eli altında olan müslim ve reaya hakk-ı teali tarafından emanettir gice ve gündüz hazreti Allah'ın emri ve resûl-i kibriyânın şer'atini düşünüb bir dakika hatırdan çıkarmamalı ve lâyı-ı padişâhâne okuyub yazmak lâzımdır hilekâr olub takarrüb edenleri def' etmek ve eski hizmetkârım deyû yüz vermemek lâzımdır zira fakirlik çekmiş olan birden dünyâ benim olsun dir böyle adamlar veliy'ün-naim âlem-i padişâh-ı cihâna **27b**. hıyânet eder ve eylediği hıyâneti bilmez para kazandım deyû güler bilmezki hem kendisini katle müstehak ider ve padişâhı âlemi dahî aklınca aldâtır amma halife-i resûl-ı ekrem olan padişâh mürüvvet sûretinde aldanur yoksa hakikatte aldanmaz zirâ emr-i bâriyle peygamber postunda oturur bir kerre derûnî dilden niyâz ve duâ ider ise elbette Allah kabul eder nitekim risâlelerde yazılmıştır mütâlâa buyrula malûm olur ancak aslında top ve humbara ve lağım ve tüfenk kâfırde noksân olup bizde çok iken Beç kal'esini muhâsara eyledik ve galebe eyledik kâfir gördü kî top işe yarıyor sonra biz zevke başlâdık düşman top peydâ eyledi ve ihtimâm eyledi ve ehl-i islâmı zebûn eyledi şimdi bize lâzım olan Kur'ân-ı Kerimde Allah ve e addü lehüm mâsta'tüm min kuvvetin min ribât'il- hanil türhisun bihi adüvallahı ve adüvveküm **28a**. ayeti kerîmesî ma'nâ-yı şerîfi üzere düşman-ı dîn her ne dürlü silâh ile gelür ise ehl-i İslâm dahî ol silâh ile kâfire hücum eyleye böyle olunca top ve humbara ve tüfenk lâzımdır nitekim kâfırde olduğu gibi padişâhlar ma'sûmdur ona hıyânet idenler hayr görmez ve padişâh haftada iki def'â divân idüb huzûrunda halkın da'vâsını görüp ihkâk hak etmek üzerine vâcipdir yâlmız her umûru vüzerâya ve vükelâya havale câ'iz değildir bâ-husûs fukarâya lâzım olan et ve etmek husûsunu güzelce görmek lâzımdır estaeuzübillah innallahe la yugayyiru ma bi kavmin hatta yugayyiru ma bi enfusihim ayeti kerîmesi mazmûn-ı şerîfi üzere yani ma'nâsı oldur ki tahkîk Allah-u teâli hazretleri bir kavimde olan ni'meti tağyîr eylemez ta ki **28b**. ol kavim kendilerinde olan eyû hallerini ve eyû işlerini terk etmeyüb ve yaramazlık etmeyince mâdemki padişâh ve kavmî adâlet eyleye hakk-ı teâli nizâmlarını bozmaz adâlet olunmadığının hikmeti müstehak var iken nâ-ehle mansıb tevcîh olduğundan olur ve eyû ve hayırlû olan adamlarile müşâvere itmek sünnetdir padişâh Allahdan korkmak ve vezir padişâhdan havf etmek lâzımdır ve asker dahî vezirlerden ve zabitlerden korkmak lâzımdır ve padişâhlar nisâyâ mağlûb olmamaktır bundan mukaddem

nizâm-ı devlet-i osmaniyeye gelan noksân ve râbitasına dâir risâlede güzel yazmıştır ondan okunur ise bu âlem niçün böyle oldu deyû sûâl lâzım gelmez koyun başdan kokâr meselî meşhûrdur padişâh-ı âlem dünyâyâ göz kulak⁵ **29a**. bir kimesne fenâ şeyleri edemez böylece ma'lûm ola at sâhibine göre eşdiği zâhirdir hülâsası padişâhlara lâyük olan rüşd ve sedâd ve akl-ı kiyâset ile düşünüp vüzera ve ulemâ ve kibâr ve guzât-ı islâm vezir destinde min emrullah zebûn olan vedâyi' halk reaya ve berâyâyı kendi evlâdı gibi görüp gözetmek lâzımdır padişâhlar ül'ül-emirdir ve cihanallah tarafından ba'is olunmuş halîfedir lâyük olan gice ve gündüz alemin rahatını aramak lâzımdır zirâ kıyâmet gününde padişâhlar padişâhı hazreti Allah saltanatın her saatini halifesinden sûâl ider padişâh olmak kendi sefâsına bakmak değildir cümleten hükmünde olânın rahatına bakmaktır ve aramaktır ve beytûlmâlî muhâfaza ve isrâfından tehâşî etmektir **29b**. zirâ padişâhların şer'en ve kânûnen vazîfesinden mâ-adâ akçesi yoktur darphane vesâir mahalden aldığı akçe bir nev'i zûlm ile tedârik olunmuştur bu sûrette isrâfa hüdâ râzı değildir eyüsi telef etmeyip ahirette cevâba kâdir olmaktadır ve beyt'ül-mâl-ı müsliminî elden geldiği kadar hıfz etmektir yani beyt'ül-mâl-ı müsliminî zarûrette sefere sarf olunmaktadır yoksa telef etmeğe rızâyı bârî yoktur hazret-i Mevlâ muvaffak ve mansûr ve muzaffer eyleye amin ve bundan sonra padişâhlara lâzım olan iki imâm ve bir hekimbaşî kânûn olmuştur lakin onların ba'zısı dîn-ü devlet ve kânûnu ve Kur'ânı bilmez cahillerdir amma gice ve gündüz padişâhı görürler söz söylemeye vakit bulur ise bildiği ve bilmediği umûr-ı devlete dâir ağzına gelân kelâmı söyler padişâh-ı âlem ise ol saatten başka fikri olduğundan nâşî bu makûlelerin **30a**. lakırdısı kalbinde kâlûr eğer anın sözüyle iş görür ise peşimân olur zirâ anların murâdı birâz akçe kapalımlı yalı ve konâk alalım ve şöyle böyle edelim dirler bu sûrette aşâğı doğru cümle âleme sirâyet eder ve sûâl olundukta anlar ediyor bizde ideriz gibi hareket ederler dünyâ harâba varır âlem yıkılır ah-ı mazlûm göğsü çıkar zâlimler yüz bulur zirâ bu devlet-i aliyyede vezir olanlar ve eyyâmında fûtûhât idib kal'a alanlar cümle sarây-ı padişâhide terbiyye olarak gelmişlerdir havâceğân ve kalem katibinden sâhib-i mühr olanlardan kangî vezir bir köy aldı ve alamazlar zirâ mizâçları mütelevvin ve suyun akındısına giderler umûr-ı devlete münâsib olmayan her ne ise kendisinden sûâl olundukta vesveseye tâbî olup yüze gülücülük ederler ve bunların elinde zebûn olan **30b**. vezirzadeler nân ve nemek bilür doğru sözlü ademler dahî ağzını açmağa korkar ve padişâh bi-nefsihi doğruyu sorsa cevâba kâdir olmaz hemân akçe kazanmâğı bilür ve hediyyesini beğendirmeyi ve selâmetini arar lâkin Enderun-ı hümayûndan çıkan vezirlerin hâlî başkadır bu devlete fesâd birkâç şeyden hâsıl ibtidâ hatt-ı hümayûnun ve fermânın kesreti iledir yani bir mâdde için tekrâr tekrâr fermân göndermek fenadır bir fermân

⁵ Olsa.

Osmanlı Siyaset Düşüncesi Çerçevesinde Anonim Bir Nasihatnamenin
Değerlendirilmesi

gönderip icrâsını etmeli ikincisi olur olmaz tecrübe olunmadık adamın sözüyle iş görmek üçüncüsü tâife-i nisâ sohbetiyle iş görmek câiz değildir ve iş erlerini ve ocâklığı küstürmek dördüncüsü akli az adem ile müşâvere itmek beşinci iki üç senelik sefer lazım gelir ise asker ve hazine ve me’kûlât ve araba ve bârgir ve deve ve kâtır ve çâdir ve mühimmât ve top ve **31a.** cebehânede üç senelik mühimmât bulunmadıkça altıncısı hazinede üç senelik mevâcibe yetiyecek kadar akçe olmayınca ve bundan mâ-adâ serhadde varub gelince kadar başkaca bir hazine dahi mevcûd bulunmadıkça gerek sefer açmak ve gerek sâir umûru mülâhazasız görmek devlete fesâd getirür her bir şeyi hâzır idüb cümlesi tekmiî olduktan sonra hazinem var ve askerim var ve top ve cebahanem var hiçbir şey’e müzâyakam yoktur deyû gurur itmeyüb mütevekkilen al’el- allah deyüb iktiza eder ise sefer acilse mâni’ değildir zirâ gurûr pek fenâ şeydir her lâzım olanı hazır idüb daimâ Allah-ı teali hazretlerine tevekkül olmalı ve gice ve gündüz duâ ve niyâzda olmalı ve bu umûrlara kullanılacak kibâr tecrübe olmuş adem lazım ezcümle zahire cem’ine mübâyaa için bir adem me’mur oldukda gâyet dikkat lâzımdır zahirenin içine **31b.** başka şey karıştırırlar vakt-ı hâcette işe yaramaz olur bu mahalle gelince padişâh-ı alem olanlara lâzım olan her ne ise zihn-i âcizânemizin ayırdığı kadar yazılmıştır ve riyâsızca tahrir olmuştur mütâlaa olunur ise çok fâide hâsıl olur Allah-ı teali tevfik-i aliyyesin refik eyleye amîn cümlesinden ziyâde lâzım olan hemân durmayıb okuyub yazmalı her bir şey’i kendisi anlayub ve bilmeli gayriye muhtâc olmamalı Allah selamet versin amîn.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, C. ML, 41 / 1886.

BCA, HAT, 518 / 25298.

BCA, TS.MA.E, 154 / 10.

BCA, HAT, 1561 / 75.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Yazma Eserler Birimi

TY6108.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Ahmet Cevdet Paşa. (1301). *Tarih-i Cevdet*. Cilt. 12, Dersaadet; Matbaa-i Amire.
- Bilgin, O. (2013). *Yazma*. TDV İ.A, 43, 369-373.
- Defterdar Sarı Mehmet Paşa. (1969). *Nesayih'ül-Vüzera V'el-Ümera, Nizam-ı Devlete Müteallik Risale*. (der: Hüseyin Ragıp Uğural). Türk Tarih Kurumu basımevi.
- Gelibolulu M. A. (2015). *Siyaset Sanatı, Nustaü's-Selatin*. (haz: Faris Çerci). Büyüyenay yayınları.
- İnalcık, H. (1958). Osmanlı Padişahı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 13(4), 68-79.
- İpşirli, M. (1979-1980). Hasan Kâfi el-Akhisâri ve Devlet Düzenine Ait Eseri Usûlü'l-hikem Fi Nizâmî'l-âlem. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10(11), 239-278.
- Kafadar, C. (2001). Osmanlı Siyaset Düşüncesinin Kaynakları Üzerine Gözlemler, M.Ö. Alkan (ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi* içinde s.23-28.
- Koçi Bey Risalesi. (2008). *Sade Çakmakcıoğlu*. Kabalcı yayınevi.
- Kütükoğlu, M. S. (1991). *Lütfi Paşa Âsâfnâmesi*, (Yeni Bir Metin Tesisi Denemesi). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi.
- Levend, A. S. (1963). *Siyasetnâmeler*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı. Türk Tarih Kurumu basımevi.
- Murphey, R. (2013). Zaman İçinde Adalet: Halil İnalcık'ın İmparatorluk Tarihi Boyunca Osmanlı Devleti ve Toplum Düzeniyle İlgili Bazı Temel İdari Düsturları Belirlemek ve Ortaya Çıkarmak Hususundaki Katkıları. Erol Özvar (ed.), *Türk Tarihçiliğinde Dört Sima; Halil İnalcık, Halil Sahillioğlu, Mehmet Genç, İlber Ortaylı* içinde s.35-46. Timaş yayınları.
- Öz, M. (2013). *Kanun-ı Kadimin Peşinde, Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumları (XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıl Başlarına)*. Dergâh yayınları.
- Pala, İ. (2006). *Nasihatname*. TDV. İA, 32, 409-410.
- Özvar, E. (1999). Osmanlı Tarihini Dönemlendirme Meselesi ve Osmanlı Nasihat Literatürü. *Divan Dergisi*, 4 (7), 135-151.

Osmanlı Siyaset Düşüncesi Çerçevesinde Anonim Bir Nasihatnamenin
Değerlendirilmesi

- Rıfa'at Ali Abou-El-Haj. (2000). *Modern Devletin Doğası, 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*. (Çev: Oktay Özel-Canay Şahin). İmge kitabevi.
- Uğur, A. (1992). *Osmanlı Siyasetnameleri*. Erciyes Üniversitesi yayınları.
- Ünsal, Ç. (2018). *İbrahim Müteferrika, Usûlü'l-Hikem Fi Nizami'l-Ümem (İnceleme-Metin)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilimdalı Yeniçağ Tarihi Bilimdalı.
- Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi 1* (2008). Yapı ve Kredi yayınları.
- Yılmaz, Ç. (2003). Osmanlı siyaset düşüncesi kaynakları ile ilgili yeni bir kavramsallaştırma: Islahatnâmeler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 1(2), 299-338.

بسم الله الرحمن الرحيم

أولاً يا شاه أولادك دائما الله ورسوله الهامى
هذه اية معنى امرائكم امينال وها امينك
فاجتهد وملك حكمة انك اوديتيه وقدرت
دياره اولان اهل اسلام وديار حجة بنى كج
اولوب يادنا هخر جو بان كيدر حكمة اولان
عيا دالهي كورد وكونده دوب اوزر كند
دع ايد وپنجه كوندز ياركي بن يرقلم بوقد
مسلمان وديار يه بى ياد ناه ابلدك بى بونكر
يائند حيل ايمده ديوش وقي نمازي اداب وشرط
شروطه ادا ايند كن شكه نازده وقرقه رسوله
دروغى دعاده اولوب واورى عيه بى ريش اولد
وامور فانوي يرمها دق ودير بولوب الامور

الغنى شري شريبه كاعلىش اولمعه دكالى
كوتنه لوزمدر يرم دينر بونكر وبودول
امداد ايدوب المهد امداء طلب ايدك دول
اهليه ورمكه وطلب حقتك كلكه توسع شريبه
عباد الله عداك ايه اودر كند كل كيدر مكي
دولت حليه دى ياد شاهك حرمى مشا بسنه اولمعه
قوي ناهرمده صافا سعى وعبودت ايند كج بى
راعى اولوي حله اهل اسلام ايند كل كج بى
اولم حرميه يرسنه اتم باقه اول حرم صاحب
خاطر ايجون دول خراب ايمك لايق دكدر متاير
ويهي منصوب اولدي دبرك ايسه غايت فنا اولد
ايمى بول لايق اولاي قلقوب فلان رجا ايدى
اندر دى رجا وعلالي رجا ورسولت ايله مستغوب